

Igal linnul oma nimi

Eerik Leibaku jutu põhjal 2001.aastal üles tähendanud **Toomas Jüriado**

Eestikeelsete linnunimetuste väljamõtlemisega on ornitoloogiaühingu rahvas oma 80-aastase ajaloo jooksul päris korduvalt seotud olnud. Sest näiteks 20ndail aastail Tartu Ülikooli juures tegutsenud eestikeelsete zooloogiliste oskussõnade komisjonis olid kodumaiste lindude „ristimisega“ ametis ikka need samad mehed, kes 1921 EOÜ-gi asutasid. Ja alates aastast 1972 Zooloogia ja Botaanika Instituudis sama tööd - aga hoopis laiemalt! - jätkanud komisjoni liikmed kuulusid Loodusuurijate Seltsi ornitoloogiasektsiooni. Ent alles 90ndaist on linnunimetuste komisjon tõepoolest otseselt ornitoloogiaühingu tiiva all.

Kõige esimese komisjoni töö tulemuseks oli ajakirjas „Loodus“ 1922 ilmunud „Eesti lindude nimestik“; suurem osa neid nimetusi on tänini kasutusel. ZBI komisjon jõudis mõne aastaga luua maakeelsed nimetused peaaegu kõigile mittevärvulistele ja osale värvulistele; jäigast igal-perekonnal-oma-põhinimetus-nõudest lähtudes viidi sisse terve rida uusi nimetusi ka Eestis pesitsevatele liikidele.

Esmajoones just komisjoni taksonoomiliste põhimõtete jäikus, sünonüümide võimalikkuse eitamine ja ülemäärane kiirustamine sünnitasid hulga nimetusi, mis tundusid mõnelegi loodusetundjale täiesti vastuvõetamatud. „Vastaliste“ eesvõitlejaks sai toonane bioloogiatudeng Eerik Leibak, kes pärast käsikirjalise nimistuga tutvumist saavutas selle, et komisjoni esimees prof. Eerik Kumari pidas 1979. aastal LUS-i ornitoloogiasektsioonis ettekande nimetuste loomise põhimõtetest. Neile vaidles Leibak siis juba avalikult ajalehe „Sirp ja Vasar“ veergudel vastu, teda toetas oma kirjatöoga Jaan Kaplinski; muidugi võttis sõna ka prof. Kumari ja üht-teist samateemalist käis ajalehtedest läbi ka teistest sulgedest.

Ometi polnud see diskussioon vähemalt mitte kõige olulisem asjaolu, miks Kumari-komisjoni töö lõpuks ikkagi trükisõnas avaldamata jäi; pigem oli põhjuseks soov nimekirja taksonoomiliselt täpsustada või võib-olla ka lihtsalt tehnilised probleemid. Igatahes on tookord moodustatud nimedest avalikkuseni jõudnud vaid väike osa - läbi „Loomade elu“ linnuköite ja Eesti (Nõukogude) Entsüklopeedia. Kuna aga muud nõ. ametlikku allikat praegu käepärast pole, on nimetatud trükistes leiduvad nimed ka tänaseni kasutusel.

Komisjoni töö põhieesmärk on omistada igale maailma linnuliigile eestikeelne nimetus. Kui selle tööga nõ. ring peale saab, pole see kummatigi veel kõik: lindude uurimine jätkub, kirjeldatakse uusi liike ja alamliike, täpsustatakse taksonoomiat, muutub rahvusvaheline terminoloogia jne. Nii et silm tuleb eestikeelsetelgi nimetustel ka siis peal hoida, aga loomulikult on see hoopis väiksem töö.

Kellele seda kõike vaja on? Päris ilmsesti mitte ainult - või isegi mitte eelkõige - ornitoloogidele. Saavad ju viimased omavahel jutud kenasti aetud ka vaid lindude ladinakeelseid teadusnimetusi kasutades. Küll oleks päris veider, kui kena reisikiri kirjutaks *Struthio camelusest* ja mitte lihtsalt jaanalinnust või kui telediktor väänaks keele sõlme *Nucifraga caryocatactesega*, selle asemel et öelda lihtsalt mänsak. Kuna ilusaid tõlkeraamatuid ja välismaised loodusfilme on meil nüüd liikumas tohutult rohkem kui kümmekond aastat tagasi,

on vajadus omakeelsete nimetustegi järele määratult kasvanud.

Sest muidu tikusid tõlgid tegema sõnasõnalisi otsetõlkeid - enamasti ikka inglise keelest. Niiviisi võib hänilasest lihtsasti saada kollane linavästrik, põldlõokesest taevalõoke või kassikakust kotka-öökull. Kui juurde tuleb ka piisake inimlikku hoolimatust või kiirustamist või rumalust, ongi käes sellised näited nagu lausa klassikaks muutunud sametvares tõmmuvaera asemel.

Võrreldes näiteks putukate ülirohke maailmaga on lindude liigirikkus ka tavamõistuse tasemel täiesti hoomatav - vähem kui 10 tuhat liiki. Ometi on komisjon praeguseks nimetada jõudnud neist umbes kolmandiku, nii et aastat kümme - kui mitte kakskümmend! - kulub veel. Leibak kinnitab varasematele õpetlikele kogemustele toetudes, et liigne kiirustamine tuleb asjale ainult kahjuks.

Mida siis komisjon praegu eelkäijatest teisiti teeb? Leibaku kinnitusel on mistahes terminoloogiakomisjoni töö suhteliselt sarnane ja seetõttu polegi põhimõtted väga palju muutunud. Kel asja vastu huvi, võib üles otsida E. Kumari „Eesti lindude välimääraja“ viimase, 1984 ilmunud 4. trüki ja sealt leheküljelt 185 järele vaadata. Olulisemateks erinevusteks on nüüdne suurem julgus kasutada kohanimetusi ja vältida murdenimetusi troopiliste lindude nimetamisel. Samuti on mõnegi toonase põhimõtte tõlgendus muutunud, muidugi ei jagata enam rahvaid kultuur- ja kultuurita etnosteks jms.

Endiselt ollakse seisukohal, et nimi ei tohiks anda väärinfot linnu süstemaatilise kuuluvuse kohta. Samas ei arvata õigeuskelt, et sellest lähtuvalt peaks igal linnuperekonnal olema erinev põhিনিmetus. Nii et tormilinnud jäägu ikka kõik tormilindudeks ja pingviinid pingviinideks, jagunegu nad siis just nii paljude perekondade vahel kui nad (parajasti kehtiva taksonoomia järgi) jagunevad. Samuti ei hakata süstemaatika põhimõttest lähtudes muutma juba ammu põlistunud nimetusi. Niiviisi pole karta ka seda, et kunagi hakataks otsima uusi nimesid selliste „eksituste“ asemele nagu toonekurg või tormipääsu!

Oluline erinevus eelmise komisjoni põhimõttest on sünonüümide lubamine. Eesti lindude puhul julgustab see lindudest vähem teadvat inimest kasutama lapsepõlves selgeks saanud nime ja aitab alles hoida murdekeelseid nimetusi (ronk ehk kaaren); samuti püütakse sel moel tasahilju „sisse sokutada“ sobilikumaid epiteete - näiteks maakotkas kaljukotka või putke-roolind soo-roolinnu asemele. Maailma lindude sünonüümsed nimetused teenivad lühiduse, taksonoomilise täpsuse või liigi omaduste täpsustamise, sobivate kohalike nimede kasutamise vmt. huve.

Linnu põhিনিmetuse ette käivate epiteetide valikul on püütud olla võimalikult mitmekesised ja üritada omistada linnuliikidele kõige informatiivsemaid, nõ. diagnostilisi „eesnimesid“. See pole sugugi lihtne - ja üks kõige libedamaid teid on ladinakeelse nimetuse otsetõlge. Olgu üldtuntud näitena toodud äsja juba mainitud soo-roolind, kelle kohta Veromann ja Rootsmäe ütlevad raamatus „Eesti laululinnud“, et täielikult väldib ta soid ja veekogudeäärseid roostikke, seega ei ole linnule antud nimi üldse kohane. Roolind on ta teadagi seetõttu, et enamik perekonna Acrocephalus linde tõesti elab roostikus, epiteet soo- on aga otsetõlge ladina palustrisest. Just seetõttu ongi nüüd välja pakutud eelmises lõigus toodud sünonüüm putke-roolind.

Selleks, et epiteetid tõesti head saaksid, kulub palju aega ja vaeva - just see komisjoni töö edenemise hoo eelkõige otsustabki. Muidugi on vaja häid linnuraamatuid, sest loomulikult pole Eestis inimest, kellel kõik 10 000 maailma linnuliiki selged oleksid. Aja jooksul on tasapisi hangitud küll erinevate geograafiliste piirkondade linnumäärajaid, küll üksikute linnusugukondade põhjalikumaid käsitlusi. Paraku käib suure hulga raamatute ostmine mittetulundusühingust EOÜ-le üle jõu. Nüüd ilmub Hispaanias õnneks kapitaalne maailma lindude koguteos, mille praeguseks trükivalgust läinud köited on ka kõik ühingul siiani hankida õnnestunud. Leibak ütleb, et need ilmuvad parajasti nii kiiresti, et komisjon oma „ristimistöega“ neile päris järele ei jõua.

Nagu enne juba öeldud, on vajadus emakeelsete linnunimetuste järele praegu märksa suurem kui kasvõi kümme aastat tagasi. Kodumaistest telekanalitest on komisjoni üles leidnud ETV ja Kanal 2, kolmandal, TV3-l pole paraku üldse ka erilist loodusfilmide näitamise kommet. Järjest sagedamini küsivad nõu kirjastused - Leibakule tulevad esimeses järjekorras meelde Entsüklopeediakirjastus ja „Varrak“ - ja üksiktõlkijad. Ka mitme ajakirja toimetustes ei arvata, et just nemad on maailmas kõige targemad.

Üsna lootusetu tundub aga seis olevat ajalehtedega; ei teagi, kas eelkõige ajapuudusest või ülemäärasest enesekindlusest tulenevalt ei vaevuta naljalt asjatundjatega konsulteerima ja tulemuseks ongi sellised sametvareste-taalised kohati lausa totrad või halenaljakad toor- ja väärtõlked.

Üks „suurtarbija“ on komisjonil veel ka Tallinna Loomaaed - need linnuaedikute ja -puuride sildid, mis ilmale allaandnuna vahetusse lähevad, hakkavad kandma kinnitatud kodumaiseid nimetusi. Tõlkijate soove täidab komisjon muidugi meeeldi, aga teisalt lööb see harjumuspärase tööritmi mõnevõrra sassi.

Kõige pakilisemaks komisjoni ülesandeks peab Leibak juba „valmis“ nimede riputamist internetti - ainult nii saab tahta, et ekslikud nimetused käibelt kaoksid. Ühtlasi oleks see suureks toeks komisjoni liikmetele endile ja ka ornitoloogiaühingu kontori töötajatele, kes aeg-ajalt peavad keeleabi-telefoniks ümber kehastuma.

Lõpuks ka sellest, kes linnuristijaiks on ja kuidas nad töötavad. Leibaku sõnul on viiele komisjoni liikmele ühine see, et kõigi nimed algavad L-tähega ja kõik kannavad prille. Järjepidevuse kandjaiks on eelmise komisjoni liikmeiks olnud Ruth Ling ja Vilju Lilleleht (ühtlasi ka komisjoni esimees); veel kuuluvad viisikusse kaks Lõhmust - kirjanikust isa Aivo ja bioloogist poeg Asko - ning muidugi ka Eerik Leibak ise. 90ndail on komisjoni kuulunud veel ornitoloog Olav Renno, kes aga peale pensionile siirdumist loobus, ja meie hulgast lahkunud keelemees, menuka linnunimeraamatu autor Mart Mäger.

Koos käib komisjon umbes 8-10 korda aastas ja töötab siis pika tööpäeva, kusjuures Leibaku või noorema Lõhmuse käe läbi on tehtud põhjalik eeltöö ja käsitlemisele tuleva sugukonna liikidele rida võimalikke nimevariante ette valmistatud. See ei tähenda küll sugugi seda, et komisjoni töö käigus ei võiks tekkida hoopis mõni uus nimi: hiilgav, kõigile kaaslastele meeldiv idee võib tulla pähe kellele tahes, samuti võib tõesti hästi sobida nime x-keelne vaste - mitte juhuslikult pole komisjoni liikmed ka väga head keelte oskajad.

Niiviisi töötades jõuab päevaga kinnitada keskmiselt poolsada nime. Aga kui tehakse jälle mõne tõlkija huvides kiireloomulist „häda-abitööd“, võib „saak“ olla hoopis väiksem - kui üks nime vajav liik on ühest, teine teisest ja kolmas veel kolmandast seltsist, on ümberhäälestumine vahel päris raske. Hoopis hõlpsam on linde nimetada süstemaatilises järjekorras või siis vähemalt sugukondade kaupa!